

Media and COVID-19: Journalistic Coverage, Journalists' Perceptions, and Social Media

Azi Lev-On & Judith Yehezkelly, Cambridge Scholars Publishing, 2025. 114 pages

גל יעבץ*

כאשר קיבלתי לידי את הספר *Media and COVID-19: Journalistic Coverage, Journalists' Perceptions, and Social Media* מאת פרופ' אזי לב־און וד"ר יהודית יחזקאלי, תהיתי במבט ראשון לגבי הרלוונטיות שלו לשנת 2025. הספר הרי עוסק בגל הראשון של מגפת הקורונה בשנת 2020. מה לנו ולאותה תקופה של סגרים, איסורי טיסות, שידורי ההנחיות של פיקוד העורף בכל שעה עגולה וסיקור תקשורתי מסביב לשעון? כמה טעיתי. מילים אלו נכתבות בשעה שישראל נמצאת במלחמה ישירה וחזיתית מול איראן, וכן, רבותי, ההיסטוריה חוזרת: מערכת החינוך סגורה, המשק סגור למעט עובדים המוגדרים חיוניים, מערכת הבריאות עברה למתכונת חירום, חל איסור מוחלט על טיסות יציאה מהארץ, ומסבירי פיקוד העורף חזרו לכב על המסך.

אל לנו להמעיט בחשיבותה של למידה מטעויות ומלקחי העבר. במיוחד במצבי חירום ותקופות של אי־ודאות גדולה, הדבר האנושי והנכון לעשות הוא להסתכל לאחור, לנתח את המצב הדומה ביותר שבו היינו ולבדוק מה למדנו ממנו. אם כן, זהו ספר מרתק, מקצועי ומעמיק, הסוקר משלוש חזיתות שונות את תפקודם ותפקידם של התקשורת והעיתונאים בתקופת השיא של מגפת הקורונה בשנת 2020, וכולל מהלך חשוב וחסר תקדים בהבנת מערכת היחסים הסבוכה שבין תקשורת, בריאות ומשברים עולמיים.

היו ודאי מי שיחלקו על הסימטריה שאני מבקש ליצור כאן: מצד אחד מלחמה עם קורבנות ואיום טילים מצמית ומצד שני מגפה, זה מבצע צבאי וזה מהלך אזרחי-בריאותי במהותו. לאלה אציע לפנות לפרק הראשון בספר, אשר מנתח את הסיקור העיתונאי של פרוץ המגפה בתור משבר צבאי. הכותבים, בחוכמה ובדיק רב, מציגים ניתוח מעמיק של 213 כתבות וידיעות תקשורתיות מהתקופה שבה פרץ המשבר

* ד"ר גל יעבץ, המחלקה למדעי המידע ויישומי בינה מלאכותית, אוניברסיטת בר־אילן

(Gal.yavetz@biu.ac.il)

הבריאותי, ומוצאים דמיון רב בין סיקור זה ובין האופן שבו התקשורת בישראל מסקרת משברים צבאיים. הכתבות מראשית ימי הקורונה התמקדו בהכנה למשבר, בהתנהלות של משרד הביטחון, אשר היה מופקד על הלוגיסטיקה הכרוכה בכך, בדאגה לחידוש המלאי הנדרש בחירום עבור אזרחים, ובעיסוק נרחב בקורבנות המגפה המיידיים: מספר החולים והנפטרים וכן מספר הנדבקים היומי. הן כללו ביקורת מצומצמת יחסית על הממסד, שכן, בדומה למקרים של משברים צבאיים, גם בעת המגפה התקשורת התכנסה תחת הדגל למען מטרה לאומית אחת גדולה.

הפרק השני מתמקד בשמועות, בדיסאינפורמציה ובידיעות הכוזבות שהופצו וזכו לתהודה רבה ברשתות החברתיות עם פרוץ המגפה. תקופות של חוסר ודאות מביאות עימן מידע חלקי וכוזב, ריבוי פרשנויות והשלמות של מידע מצד מומחים מטעם עצמם המתנסחים בביטחון בכל נושא שהוא. הרשתות החברתיות מגבירות את תפוצתן של ידיעות אלו ומהדהדות אותן עבור אותם "מומחים", ללא צורך בנטילת אחריות מצידם על ההפצה של מסריהם. תקופות של חוסר ודאות והיעדר מידע מוסמך אף פוגעות באמון שבין האזרחים למדינה, כפי שקרה באיטליה, במיוחד במוקדי ההתפרצות של המגפה, עוד בימי הראשונים (Lovari, 2020). הפרק נפתח בסקירה מרתקת של מושג ה"שמועה": כיצד התפתחה ומהם שורשיה התיאורטיים, לצד מקרי בוחן לאורך ההיסטוריה, ועד לתקופתנו, שבה הרשתות החברתיות משמשות כר פורה לא רק להפצה רבת של שמועות אלו, אלא גם ליצירתן יש מאין. מבחינה מתודולוגית, החוקרים בחנו עשרות שמועות שהופיעו עם פרוץ המגפה, והעלו כמה תמות מעניינות. הם מצאו כי העיסוק בחיסונים, למשל, כמעט ולא הופיע בחודשים הראשונים למגפה. באופן מעניין, גם תיאוריות קונספירציה לא היו שכיחות בשפה העברית, בוודאי לא בהשוואה לתפוצתן הנרחבת בארצות הברית ומדינות שונות באירופה (Ahmed et al., 2020).

בעת משברים ואי־ודאות, כאשר מתרחש אירוע שניתן לכנותו "ברבור שחור", בהתאמה לתיאוריה של נאסים טאלב, אנו נוטים לחפש ולשרטט לעצמנו דרכי פעולה, תמונת מצב והסברים אפשריים למצב שאליו נקלענו. זהו הסבר רציונלי, אך חלקי, המאפשר להבין את הצורך שלנו כחברה לפרש את המתרחש בלי הרף ולהציע ניתוחים אלטרנטיביים למצב באופן שוטף, ברשתות החברתיות ובכלל. אך תיאוריה זו אינה מסבירה - והכותבים מצביעים על כך במפורש - את התמה הבולטת ביותר שעלתה מהנתונים: "פתרונות" מומצאים למחלת הקורונה, שהיו אחד מסוגי השמועות השכיחים ביותר שהופיעו בחודשים הראשונים למגפה. דוגמה ראויה לציון המוזכרת בספר היא פוסט ברשתות החברתיות על מכירת תערובת תבלינים "למניעת קורונה" (p. 49). אכן, אנשים ציניים וזריזים, בעלי חוש עסקי מפותח ויכולת לנצל הזדמנויות,

יודעים להשתמש בפוטנציאל ההפצה של הרשתות החברתיות לצורכיהם. בעידן של היעדר גולציה ובקרה ראויה, טמונה בכך סכנה ממשית.

הפרק השלישי מנסה להתמודד עם הבעיות הללו דרך הצגת התפקיד המרכזי שמילאו בעת התפרצות המגפה העיתונאים המובילים בתחומי הבריאות והרפואה. לצד רופאים, מומחים, אנשי מנהל בכירים בממשלה וחוקרים באקדמיה, הציבור זיהה את העיתונאים בשלב מוקדם בתור אוטוריטות, בני-סמך, ושתה בצמא את עדכוניהם לגבי התקדמות המגפה, הצעדים שנוקטת הממשלה ומצב החולים. פרק זה מרתק במיוחד בעיני מכיוון שהוא מפנה זרקור לסוגיה "מיהו מומחה?". הכותבים התמודדו עם סוגיה זו דרך הסתכלות מעמיקה אל הנעשה בדסק העיתונות של גופי התקשורת המובילים בישראל, באמצעות ראיונות עומק שערכו עם 20 עיתונאיות ועיתונאים בכירים בתחומי הבריאות והרפואה בישראל. בימים אלו, כאשר די בחשבון משתמש וסיסמה כדי לשדר כל הגיג בטיקטוק או בפייסבוק, ללא בקרה על מה שנאמר ונכתב ברשתות, יש חשיבות גדולה במיוחד למומחים של ממש. במקרה זה, העיתונאים קיבלו על עצמם תפקיד של איסוף המידע, הנתונים היומיים והמחקרים והנגשתם לציבור על בסיס יומי, ולעיתים שעת. אם לרגע האמנו שתפקידם של העיתונאים התיישן והתייתר בתקופה שבה כל מי שמחזיק בטלפון סלולרי יכול ליצור לו קהל עוקבים, הופיעה הקורונה והראתה לנו כי ההפך הוא הנכון - בשעת משבר הם ממלאים תפקיד חיוני, ועליהם הציבור מסתמך.

התמה השנייה, והמפתיעה, אשר עולה מהראיונות, לא עסקה בתוכן עצמו, אלא בדרכי הפעולה והעבודה של המרואיינים. הראיונות חשפו את פרקטיקות העבודה של העיתונאים בזמן המשבר, ועסקו באופן שבו גם הם, בדומה למרבית עובדי טכנולוגיות המידע והתקשורת (ICT) בעולם, עברו לעבודה מרוחק או מהבית. מגפת הקורונה לא היוותה רק נקודת מפנה באופן שבו התקשורת מסקרת משברים עולמיים ובריאותיים, אלא גם הייתה קו פרשת המים בכל הקשור לנומרות העבודה המקובלות מזה עשרות שנים במערכות התקשורת המסורתיות. לראשונה לא היה צורך בצוות שטח - צלם, מפיק ואיש סאונד - כדי להעביר למערכת סינק או ידיעה מוקלטת מטעם כתב או כתבת. העיתונאים נאלצו להסתגל למצב החדש, לשדר מביתם, לערוך כתבות בעצמם ולשמש מעין אולפן נייד של איש אחד. באופן מעניין, אך טבעי, המרואיינים במחקר שמו דגש רב על הקשיים הכרוכים במצב זה, כמו האילוץ לשדר כאשר ישנם ילדים צעירים בבית, ובעיות יום-יומיות בעת הסגרים. חלק זה חושף את הצד הפנימי והאנושי של עבודת העיתונאים במגפה, באמצעות הבאת ציטוטים ודוגמאות מהראיונות בנוגע לחששות להידבק במחלה בשלב הראשון, או להמשיך ולשדר בזמן מחלה או מתוך השהות בבידוד.

הרבה מים זרמו בנהר מאז אביב 2020. עבור מדינות רבות, התפרצות מגפת הקורונה הייתה אירוע חד-פעמי של שיתוק המשק, פחד מצמית ואיום קיומי נרחב. עבור מדינת ישראל, ועבור כמה מדינות אחרות, אירוע משברי זה היה מעין הקדמה, או תרגול, למשברים שהתרחשו אחריו: אירועי שומר החומות, טבח השבעה באוקטובר ופרוץ מלחמת חרבות ברזל, המערכה מול חיזבאללה בצפון הארץ, וכמובן העימות הישיר מול איראן, שבשיאו מלחמת "עם כלביא". לכן, הספר שלפנינו חשוב שבעתיים. במדינה למודת משברים, המתמודדת עם איומים ומצבי חירום לאומיים נרחבים, זהו מסמך המספק תיעוד בלעדי ומדויק של התפקיד המרכזי שממלאת התקשורת בזמנים כאלה. אחת המסקנות של החוקרים, אשר נבנית לאורך שלושת הפרקים יחדיו, היא כי העיתונאים עברו תהליך בעת המשבר, מהתכנסות תחת הדגל בתחילת המגפה להבעת ביקורת פומבית כלפי הממשלה והרשויות המוניציפליות, העלאת שאלות ודרישת תשובות. לדברי המחברים, מקרה הקורונה מראה מעבר מהתייבבות מלאה של העיתונאים לצד הממסד והחלטותיו אל חזרתם לתפקיד "כלבי השמירה של הדמוקרטיה". זוהי עמדה חשובה, כמעט קדושה, בקשר שבין העיתונאים לציבור. ביכולתם לשאול שאלות, דוגמת: האם קיימת אסטרטגיית יציאה למבצע צבאי, מלחמה או סגר נרחב מטעמי בריאות הציבור?

רשימת המקורות

- Ahmed, W., Vidal-Alaball, J., Downing, J., & López Seguí, F. (2020). COVID-19 and the 5G conspiracy theory: Social network analysis of Twitter data. *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e19458. <https://doi.org/10.2196/19458>
- Lovari, A. (2020). Spreading (dis)trust: Covid-19 misinformation and government intervention in Italy. *Media and Communication*, 8(2), 458-461. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3219>